

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعیین ارقام لازم الحمايه
در سبد مصرفی
خانوارهای شهری و روستایی

شماره ثبت مرکز اسناد مؤسسه: ۱۵۴۶ مورخ ۱۳۸۳/۹/۳

مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

حیدری، خلیل
تعمین اقلام لازم الحمايه در سبد مصرفی خانوارهای شهری و
روستایی / مجری طرح خلیل حیدری؛ همکاران طرح محمدرضا کاوند،
سمانه قلی پور؛ [برای] معاونت پژوهشهای بازرگانی - اقتصادی. -
تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۸۴.
م، ۸۴ ص: جدول.

ISBN: 964-469-165-2

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص، ۸۲ - ۸۴ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. کالاهای مصرفی - ایران. ۲. اقتصاد خانواده - ایران. ۳.
هزینه و سطح زندگی - ایران. ۴. اقتصاد خانواده روستایی. الف. کاوند
محمدرضا. ب. قلی پور، سمانه، ۱۳۵۸ - ج. مؤسسه مطالعات و
پژوهشهای بازرگانی، معاونت پژوهشهای بازرگانی - اقتصادی. د. شرکت
چاپ و نشر بازرگانی. ه. عنوان.
۳۳۹ / ۲۷ HB ۸۰۱ / ج ۹
۲۰۳۳۴-۲۰۳۳۴ شابک: ۹۶۴-۴۶۹-۱۶۵-۲

نام کتاب: تعیین اقلام لازم الحمايه در سبد مصرفی خانوارهای شهری و روستایی

شناسنامه پدیدآورندگان

معاونت پژوهشهای بازرگانی - اقتصادی
مسئول طرح: داود چراغی
مجری طرح: خلیل حیدری
همکاران طرح: محمدرضا کاوند و سمانه قلی پور

ویرایش ادبی: مهدی رضایی
مقابلة و نسخه‌پردازی: اشرف اشجاری
صفحه‌آرایی: سمانه همتی
طراحی جلد: فرشته سعیدا

شناسنامه کتاب

چاپ اول: شهریورماه ۱۳۸۴
تیراژ: ۵۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر بازرگانی
نشانی: تهران، خیابان کارگر شمالی، بالاتر از بلوار کشاورز، شماره ۲۴۰
تلفن: ۶۶۹۳۹۳۲۹

پیشگفتار

در ادبیات اقتصادی، معمولاً وظایف دولت رفاه را به سه دسته تخصیصی، تثبیتی و توزیعی تقسیم می‌کنند. هر کدام از این وظایف، طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های دولت را شامل می‌شود. دولت از طریق مخارج خود، تخصیص منابع بخش خصوصی و عمومی را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد. وظیفه تثبیتی دولت عموماً شامل فعالیت‌هایی است که بر سطح اشتغال، تولید و سطح عمومی قیمت‌ها و حذف نوسانات موثر است و بالاخره وظیفه توزیعی دولت رفاه، بر نحوه توزیع درآمد بین افراد جامعه متاثر است.

در برنامه توسعه اقتصادی اکثر کشورها به افشار آسیب‌پذیر توجه ویژه‌ای می‌شود. بر این اساس، یکی از دغدغه‌های دولت جمهوری اسلامی ایران نیز حمایت از افشار آسیب‌پذیر می‌باشد. از جمله روش‌های حمایتی، ایجاد «تورحمایتی» به منظور تثبیت رفاه خانوارهای آسیب‌پذیر است. در برقراری این تورحمایتی، سه موضوع باید مدنظر قرار گیرد: اول شناسایی خانوارهای لازم‌الحمايه؛ دوم، تعیین اقلامی که شایستگی قرار گرفتن در بسته حمایتی را دارند و سوم، روشهای اجرایی برقراری تورحمایتی است.

تا به حال، دولت برخی از اقلام را با توجه به ملاک‌هایی جزء اقلام لازم‌الحمايه تشخیص داده است و به منظور تثبیت قیمت این اقلام، به آنها یارانه پرداخت می‌نماید و یا

به صور ديگرى مورد حمايت قرار مى دهد. سوال اين است كه آيا اقلام لازم الحمايه به درسى مشخص شده اند يا خير و اگر اين اقلام به درسى انتخاب نشده اند چه اقلامى شايستگى قرار گرفتن در بسته حمايتى را دارند. به منظور دستيابى به چنين شناختى، به كارگرى يك روش علمى ضرورى است؛ از اين رو موضوع اين كتاب تعيين محتويات سبد حمايتى است.

اميد است حاصل اين تحقيق زير بناى مفيدى براى سياستگذاري هاى اقتصادى در جهت ايجاد تور حمايتى از خانوارهاى آسيب پذير باشد.

در خاتمه لازم است از مجرى محترم طرح، آقاى خليل حيدرى و همكاران ايشان و مسئول محترم طرح، آقاى داود چراغى و همچنين همكاران شركت چاپ و نشر بازرگانى كه در به ثمر رسيدن اين مجموعه تلاش فراوانى نموده اند، تشكر و قدردانى گردد.

موسسه مطالعات و پژوهشهاى بازرگانى

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ط	مقدمه
م	چکیده
۱	فصل اول: کلیات
۱	۱- مقدمه
۲	۲- ضرورت انجام پژوهش
۲	۳- ادبیات تحقیق
۳	۴- متدولوژی و روش های اجرایی پژوهش
۴	۵- هدف تحقیق
۴	۶- پرسش های تحقیق
۴	۷- فرضیه تحقیق
۵	۸- جامعه آماری، حجم نمونه، روش های نمونه گیری
	فصل دوم: بررسی مبانی نظری اولویت بندی کالاهای مصرفی خانوارهای شهری
۷	و روستایی
۷	۱- مقدمه
۸	۲- معرفی چند ملاک برای ارزیابی جایگاه اقلام مصرفی خانوارها

- ۳- بررسى تكنيك تاكسونومى عددى ۱۲
- ۴- يك مثال عددى ۱۷
- فصل سوم: اولويت بندى اقلام مصرفى خانوارهاى شهرى و روستايى ۲۱
- ۱- مقدمه ۲۱
- ۲- اولويت بندى اقلام خوراكي در سبد مصرفى خانوارهاى شهرى و روستايى ۲۳
- ۳- اولويت بندى اقلام غيرخوراكي در سبد مصرفى خانوارهاى شهرى و روستايى ۴۳
- ۴- معرفى سبد حمايتى از اقلام خوراكي با توجه به اولويت بندى اقلام خوراكي در سبد مصرفى خانوارهاى شهرى و روستايى ۶۴
- ۵- آزمون فرضيه: سبد حمايتى خوراكي دولت جامع و مانع نيست ۶۷
- فصل چهارم: جمع بندى، نتيجه گيرى و توصيه هاى سياستى ۷۱
- ۱- جمع بندى و نتيجه گيرى ۷۱
- ۲- پيشنهادات ۸۱
- ۳- منابع و مآخذ ۸۳

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول (۱). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای متوسط شهری طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۲۶
جدول (۲). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک اول شهری طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۲۸
جدول (۳). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک دهم شهری طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۳۰
جدول (۴). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای متوسط روستایی طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۳۲
جدول (۵). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک اول روستایی طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۳۴
جدول (۶). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک دهم روستایی طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۳۶
جدول (۷). اولویت‌بندی کالاهای خوراکی به تفکیک متوسط، دهک اول و دهک دهم شهری: میانگین سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۴۰

جدول (۸). اولویت‌بندی کالاهای خوراکی به تفکیک متوسط، دهک اول و دهک دهم روستایی: میانگین سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۴۲
جدول (۹). رتبه اقلام غیرخوراکی در سبد مصرفی خانوارهای متوسط روستایی طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۴۴
جدول (۱۰). رتبه اقلام غیرخوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک اول روستایی طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۴۶
جدول (۱۱). رتبه اقلام غیرخوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک دهم روستایی طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۴۹
جدول (۱۲). رتبه اقلام غیرخوراکی در سبد مصرفی خانوارهای متوسط شهری طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۵۱
جدول (۱۳). رتبه اقلام خوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک اول شهری طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۵۴
جدول (۱۴). رتبه اقلام غیرخوراکی در سبد مصرفی خانوارهای دهک دهم شهری طی سال‌های ۱۳۷۶-۸۱.....	۵۷
جدول (۱۵). اولویت‌بندی گروه کالاهای غیرخوراکی به تفکیک متوسط، دهک اول و دهک دهم شهری: میانگین سال‌های ۱۳۷۶-۸۰.....	۶۲
جدول (۱۶). اولویت‌بندی گروه کالاهای غیرخوراکی به تفکیک متوسط، دهک اول و دهک دهم روستایی: میانگین سال‌های ۱۳۷۶-۸۰.....	۶۳
جدو (۱۷). سبد پیشنهادی کالاهای خوراکی مستحق دریافت یارانه به تفکیک متوسط، دهک اول و دهک دهم شهری.....	۶۶
جدول (۱۸). سبد پیشنهادی کالاهای خوراکی مستحق دریافت یارانه به تفکیک متوسط، دهک اول و دهک دهم روستایی.....	۶۶
جدول (۱۹). آزمون معناداری مقایسه تعداد اقلام یارانه‌ای با اقلام اولویت‌دار سبد مصرفی خانوارهای متوسط شهری.....	۶۸

- جدول (۲۰). آزمون معناداری مقایسه تعداد اقلام یارانه‌ای با اقلام اولویت‌دار سبد مصرفی
خانوارهای دهک اول شهری ۶۸
- جدول (۲۱). آزمون معناداری مقایسه تعداد اقلام یارانه‌ای با اقلام اولویت‌دار سبد مصرفی
خانوارهای دهک دهم شهری سال‌های ۱۳۷۶-۸۱ ۶۹

www.ketab.ir

مقدمه

حفظ قدرت خرید مردم، خصوصاً در زمان استمرار افزایش قیمت‌ها در یک اقتصاد، از جمله اموری است که اکثر دولت‌ها آن را به عنوان یک وظیفه پذیرفته‌اند و هر ساله درصد بالایی از درآمد ملی کشورها به این امر اختصاص می‌یابد. با بررسی هزینه تامین اجتماعی حساب‌های ملی در کشورهای مختلف، روشن می‌گردد که همبستگی مثبتی بین این هزینه‌ها و درجه توسعه یافتگی کشورها وجود دارد؛ به طوری که برخی از کشورها مانند فرانسه و هلند تا ۲۰ درصد از درآمد ملی خود را صرف تامین اجتماعی مردم می‌کنند.^۱

ایده اصلی تامین اجتماعی آن است که با به کارگیری مجموعه‌ای از ابزارهای حمایتی و ارتقاء درآمد، فقر و آسیب‌پذیری افراد جامعه را کاهش دهد. بر این اساس، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در بخش‌های مختلف، تامین یک زندگی شرافتمند و استاندارد مورد توجه قرار گرفته است.

تامین اجتماعی به دو صورت تحقق‌پذیر است: اول، به کارگیری سیاست‌های حمایتی و دوم، سیاست‌های ارتقای درآمد که هر کدام از این دو، روش‌های مختلفی دارد. برای مثال، هرگاه جلوگیری از کاهش قدرت خرید مردم در مقابل افزایش قیمت‌ها از طریق

۱- وزارت بازرگانی؛ طرح پیشنهادی سیاست‌های حمایتی دولت در سال ۱۳۷۸ در زمینه کالا و خدمات ضروری

تهیه، تدارک و توزیع کالاهای اساسی با قیمت‌های ارزان صورت گیرد، سیاست‌های حمایتی مورد توجه قرار گرفته است؛ اما اگر از طریق افزایش مهارت‌های فردی که منجر به افزایش بهره‌وری افراد و در نتیجه افزایش درآمد می‌گردد، مورد توجه واقع شود، سیاست‌های ارتقایی استفاده شده است.

تداوم سیاست‌های حمایتی دولت، با توجه به شرایط فعلی اقتصاد ایران که با نرخ تورم دو رقمی هر ساله قدرت خرید مردم، خصوصاً شاغلین با درآمد ثابت را کاهش می‌دهد، اجتناب‌ناپذیر است. یافته‌های پژوهشی^۱ در مورد الگوی مصرف و امنیت غذایی خانوارهای ایرانی دلالت بر آن دارد که ۱۰ تا ۲۰ درصد قشرهای کم درآمد در تامین انرژی و پروتئین غذایی خود مشکل دارند، علاوه بر این، ۵۰ درصد خانوارهای ایرانی از کمبود دریافت ریزمغذی‌ها رنج می‌برند. این شرایط در حالی است که سبد غذایی خانوارها به شدت به اقلام پاره‌ای مانند نان، روغن نباتی، قند و شکر و... وابسته می‌باشد. از سوی دیگر، در طرح ساماندهی اقتصاد کشور، چشم‌انداز آینده با توجه به ایجاد زمینه‌های اشتغال و حفظ قدرت خرید مردم طراحی شده است. بر این اساس دولت وظیفه دارد در بودجه‌های سالیانه خود در قالب برنامه چهارم توسعه، حمایت از اقشار آسیب‌پذیر را مورد توجه خاص قرار دهد. در این راستا مصوبه سبد حمایتی در سال ۱۳۷۸ جهت اجرا توسط مقام عالی وزارت بازرگانی ابلاغ گردید؛ اما تاکنون این مصوبه به صورت جامع و مانع اجرا نگردیده است. شاید به این دلیل که طراحی هر برنامه حمایتی صرف‌نظر از بایدها و نبایدها مستلزم شناخت رفتار مصرفی خانوارهاست. جنبه‌هایی از این شناخت در مجموعه طرح‌های الگوی مصرف در مدیریت بخش پژوهش‌های بازرگانی داخلی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی صورت پذیرفته است. جنبه‌های دیگری از این شناخت تعیین ارقامی است که در سبد مصرفی خانوارها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. آگاهی از سبد مصرفی خانوارها و چگونگی

۱- موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی؛ طرح مطالعه عملکرد تقذیه‌ای و امنیت غذایی خانوارهای ایران؛

واکنش آنها نسبت به تغییرات محیط اقتصادی مشخص می‌کند که مصرف‌کنندگان در مصرف چه اقلامی چسبنده عمل می‌کنند و چه اقلامی درصد بالایی از نیازهای بیولوژیکی بدن انسان را تامین می‌نمایند، برای مثال، یافته‌های پژوهشی^۱ دلالت بر آن دارد که خانوارهای ایرانی و به‌ویژه دهک‌های درآمدی پایین، در مصرف نان رفتاری چسبنده از خود نشان می‌دهند و لذا هر افزایشی در قیمت نان موجب خالی شدن سفره آنها از سایر اقلام خواهد شد.

برنامه‌های حمایتی به شکل‌های مختلفی می‌تواند سیاست‌گذاری شود؛ از جمله این سیاست‌ها می‌توان به کاهش قیمت اقلام ویژه از طریق افزایش یا کاهش تعرفه و عوارض گمرکی واردات، پرداخت یارانه مستقیم به تولیدکنندگان و واردکنندگان، یارانه به هزینه‌های انبارداری و نرخ‌های ارز دوگانه اشاره نمود. گروه دیگری از سیاست‌ها به شکل عرضه مستقیم کالا به خانوارهای نیازمند مانند کمک‌های کمیته امداد و بهزیستی می‌باشد. کنترل قیمت، شکل دیگری از حمایت‌هاست. مجموعه این سیاست‌ها می‌تواند متوجه کالاهای مصرفی نهایی و یا متوجه نهاده‌های تولیدی باشد. به هر صورت، این مطالعه به دنبال شیوه‌های حمایت نیست، بلکه به دنبال آن است که شناختی از رفتار مصرفی خانوارهای شهری و روستایی در یک روند زمانی داشته باشد تا به کمک آن، محتویات بسته حمایتی را معرفی نماید. تعیین این بسته حمایتی نیازمند ملاک‌های علمی است. برخی از ملاک‌هایی که می‌توان از آنها برای شناخت اقلام لازم‌الحمايه استفاده نمود، عبارت‌اند از:

۱. سهم کالا در مخارج خانوار؛
۲. سهم کالا در تامین نیازهای غذایی خانوار؛
۳. سهم هر یک از دهک‌ها از مخارج و مصارف جامعه بر روی کالا؛

۱- موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی؛ طرح الگوی مصرف خوراک - جایگاه مخارج خوراکی در

سبد مصرفی خانوارهای شهری و روستایی؛ شماره ۱۰۴۶، سال ۱۳۷۹.

۴. کشش درآمدی؛
۵. ضریب تغییرات مخارج و مصارف کالا روی دهک‌ها؛
۶. قیمت ضمنی.

www.ketab.ir

چکیده

این طرح با استفاده از ملاک‌های مختلف و نیز محاسبه آن با توجه به رفتار مصرفی خانوارهای شهری و روستایی در گروه‌های کم درآمد، پردرآمد و متوسط جامعه که مجموعه‌ای از اقلام را که شایستگی قرار گرفتن در بسته حمایتی را دارند برای سال‌های ۷۶ تا ۸۱ به طور جداگانه به تفکیک اقلام خوراکی و غیرخوراکی مشخص می‌کند. سپس به منظور ارائه یک سبد حمایتی که شامل اقلام اولویت‌دار پایدار در ترکیب مصرفی خانوارها طی سال‌های فوق‌الذکر باشد از تکنیک «تاکسونومی عددی» استفاده می‌شود. به این منظور، فصل اول مطالعه به بیان موضوع، روش تحقیق و مباحث کلی اختصاص یافته است. فصل دوم به بررسی مبانی نظری کاربرد تاکسونومی عددی در اولویت‌بندی اقلام مصرفی به عنوان تکنیک مورد استفاده در این طرح اختصاص داده شده است. فصل سوم که در حقیقت بدنه اصلی طرح می‌باشد به ارائه نتایج اولویت‌بندی اقلام مصرفی طی سال‌های ۷۶ تا ۸۱ و نتایج کلی ارائه سبد حمایتی اختصاص داده شده است. در فصل چهارم، جمع‌بندی نتایج و در پایان توصیه‌ها و پیشنهادات در این خصوص ارائه شده است. در مجموع، یافته‌های این طرح پژوهشی دلالت بر آن دارد که سبد حمایتی دولت برای اقلام خوراکی جامع و مانع نیست.